

RİSALE-İ NUR'A GÖRE İSLAM EKONOMİSİNDE ÜRETİM VE TÜKETİM

Ahmet EFE*

Öz

Müslüman ülkelerdeki ekonomik çözümlerler, sistem, politika ve kurumsallık boyutuyla batılı merkez kapitalist ülkelerin etkisinden kurtulamamaktadır. Üretim ve tüketim alışkanlıkları da kapitalist kültürün en temel öğeleri olduğundan dolayı bu yaklaşımdan nasibini almaktadır. Bu çalışmamızda İslami bakış açısıyla İslam ekonomisi kapsamında üretim ve tüketim konuları ele alınmaktadır. İddiamız, İslam'ın üretim ve tüketim ile ilgili yaklaşımının modern ekonomiye nispeten insanın huzurunu sağlama, hayatını kolaylaştırma ve ihtiyaç kaynak dengesini koruma noktasında daha tutarlı, mantıklı ve yararlı sonuçlar doğurduğudur. Buna göre, dünya hayatını merkeze alarak diğer her şeyi dünyadaki maddi kazanımlar açısından araçsallaştıran batı kapitalizmine nazaran, dünyayı geçici ve dünya hayatının üretim ve tüketimle ilgili bütün gereklerini de ebedi olan ahiret hayatını kazanmak için bir araç olarak görerek, her iki hayatı da değerleri kadar önem veren İslami yaklaşımın üstünlüğü ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede üretim ilişkileri ve tüketim anlayışları ile uygulamalar gerçek ihtiyaçlara göre, insanları muhtaç hale düşürmeden, israf etmeden, paylaşarak ve insanlık yararını gözeterek şekilde gerçekleştiğinde, toplumsal yaşamın İslam ekonomisine uygun olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam ekonomisi, kamu ekonomi yönetimi, üretim, tüketim, Risale-i Nur

PRODUCTION AND CONSUMPTION WITHIN ISLAMIC ECONOMICS ACCORDING TO RİSALE-I NUR

Abstract

Systematical and political solutions in Muslim world cannot be independent form western capitalism. Production and consumption behaviors are also having their share from this tendency. Our argument is that since approaches of Islamic economics are valid and pervasive, its results are more congruent, logical and beneficial in providing human happiness, easing burden of worldly life and providing a balance between needs and resources. Therefore, in comparing western capitalism that centralizes worldly life in primer focus by subjugating everything that can serve material progress and capital accumulation as means of production or productive relations, with İslamic approach that takes production and consumption activities within the world only as a temporary actions but worthwhile to the extent that it preserves sincerity and sharing with the neediest

---

Makale gönderim tarihi: 05.10.2017, kabul tarihi: 21.02.2018

Doi: 10.26791/sarkiat.341796

* Dr, CISA, CRISC, PMP, Ankara Kalkınma Ajansında İç Denetçi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesinde yarı zamanlı öğretim görevlisi, icsiacag@gmail.com

and serves for eternal life of the hereafter by subjugating whatever exist that serves humanity as divine bounties. Should the perception and application of production relations and consumption tendencies should be based on real needs of human being by sharing and without putting into extravaganza, realized sincerely then life of societies can be in compliance with prerequisites of Islamic economics.

Keywords: İslamic Economics, Public Economy Management, Production, Consumption, Risale-i Nur

Giriş

Bilimsel disiplin alanında, şer’i hukuk yaklaşımları ile birlikte finansman metotları daha ağır bastığından, modern iktisat dışında nasıl bir analitik yaklaşım gösterilmesi gerektiği de henüz tam olarak netleşebilmiş değildir. Bu nedenle, öncelikle, İslam ekonomisi disiplininin kendi alanına giren ilkesel kavram ve kuramsal temellerin incelenmesinde, üretim ve tüketim yaklaşım ve uygulamalarının da incelenmesi gerekir. Bunun yanı sıra üretim ve tüketim ile ilgili düzenlemeler ve kurumsal yapılanmalar da mevcut olduğu için kamu yönetimi disiplini kapsamında değerlendirmeler yapılması, bürokratik ve idari düzenlemelerle piyasa aktörlerinin uygulamalarını ve hareketlerini yönlendirmesi açısından önem arz etmektedir. Çünkü İslam ekonomisi ilke ve kurumlarının takipçisi kamu idareleri ve düzenleyici otoriteler olacaktır.

Modern iktisat teorisinin sadece dünya hayatıyla ilgili sınırsız ihtiyaçların sınırlı kaynaklarla karşılanabilmesi noktasında analizler yaparken, İslam ekonomisi sadece dünya hayatını değil aynı zamanda ahiret hayatını da dikkate alırken, ahiret hayatını dünya hayatına öncülleyen ve dünya hayatını da ahiretin bir tarlası bir mezrası gibi eldeki kaynaklardan birisi olarak değerlendirir. Üretim ve tüketim ile ilgili düşünce alt yapısının dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü üretim ilişkileri ve tüketim kalıpları materyalizme dayanan kapitalist ve sosyalist yaklaşımların temel farklılıklarını gösteren en önemli konulardır. Bu nedenle de, İslam ekonomisinin üretim ve tüketim ile ilgili temellerinin irdelenmesi İslam ekonomisi disiplininin olgunlaşabilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Çünkü, üretici ve tüketiciler, ekonominin temel aktörleri ve uygulayıcılarıdır. İstihdam, vergi, arz, talep, kalite, ithalat, ihracat, tasarruf ve yatırım gibi temel göstergeler üretici ile tüketicileri birinci derecede ilgilendirmektedir. Toplumdaki her insan ya üretici ya da tüketici veya her iki özelliğe birden sahip olabilmektedir. İslam ekonomisi sistemi kapsamında üretim ve tüketim alanının nasıl düzenlenmesi gerektiği bu açıdan gerekmektedir.

Metodoloji

Araştırmamızda betimleyici ve ilişki arayıcı mantıksal analiz metotları kullanılmaktadır. Ayrıca İslam ekonomisi, davranışsal ekonomi, üretim ve tüketim ile ilgili literatür taraması yapılmaktadır. Bu nedenle daha çok normatif ve subjektif değerlendirmeler üzerinde gidilecektir.

Ebsco veri tabanında yabancı literatür taraması yapılmıştır. Buna göre "islamic economics" olarak yapılan aramada 189 adet makale, "islamic production and consumption" olarak yapılan aramada 3 adet makale çıkmıştır. Türkçe literatür araştırması için de "İslam ekonomisi" olarak yapılan aramada 10 adet makale ve

"İslami üretim ve tüketim" olarak hiç yayın olmadığı tespit edilmiştir. aynı şekilde Google Scholar üzerinde yapılan tüm diller için aramada ise sırasıyla "İslam ekonomisi" 610 yayın ve "İslam ekonomisinde üretim" sadece 1 yayın (Efe, İslam Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Fiyatlandırma Sistemi 2017)tespit edilirken "tüketim" kısmı için ise henüz hiç yayın tespit edilememiştir. Dolayısıyla, araştırma alanında yeterli düzeyde yabancı yayın varken Türkçe literatürde yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Bu husus da kuşkusuz, çalışmanın Türkçe literatüre olan katkısının önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Alandaki kavramsal, teorik ve uygulamayla ilgili tartışmalardan sonra üretim ve tüketim ile ilgili İslami literatür incelenmekte ve özellikle de Risale-i Nur tefsirindeki değerlendirmeler çerçevesinde analizler yapılmaktadır. Bunun nedeni de Risalelerin diğer eserlerde rastlanılmayan üslubu, içeriği ve tarzındaki orijinalliktir. Örneğin İktisat risalesinde modern iktisadi kuramlara benzer analizler yapılmadan ve maddi sermaye birikimleri dikkate alınmadan insan huzuru, saadeti ve lezzeti, hem dünya hem de ahiret kazançları açısından ele alınarak, her an ölümle yüz yüze bulunabilen insanın en önemli sorununun yok olmaktan ve cehennemden kurtulmak olduğunun altı çizilerek insanın elindeki ömür sermayesinin kıt bir kaynak olarak nihayetsiz ihtiyaç içerisinde bulunduğu yokluktan kurtulmak ve saadetli ebedi yaşama kavuşturacak şekilde kullanılması gerekliliği üzerinde değerlendirmeler yapılmaktadır. Dolayısıyla insanın dünya hayatından ziyade ahiret hayatının kazanmasına odaklanırken, İslam'ın mucizevi bir yönü olarak dünya hayatının da daha saadetli, mutlu ve lezzetli geçirilebildiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışmamızda temel amaç, İslam ekonomisinin üretim ve tüketim ile ilgili boyutuna dair detaylı bir çalışma yapmak değildir. Zira, bu ancak bir kitap çalışmasına konu edilebilecek düzeyde kapsamlı bir analiz ve değerlendirmeyi gerektirmektedir. Buradaki temel amaç, İslam ekonomisinin üretim ve tüketim ile ilgili temellerinin olabildiğinin ortaya konularak, bunların modern iktisadın dayandığı batı üretim ve tüketim yaklaşımlarından farklılık arz ettiğinin ispatlanabildiğini göstermektir. Bu nedenle de İslam ekonomisi disiplini üzerinde yaptığımız bu çalışmayla ekonominin üretim ve tüketim ile ilgili boyutuyla literatüre katkıda bulunmak ve Türkiye'de çıkmış bir dini eser olarak Risale-i Nur'un konuya katkısının olup olmadığının tespit edilmesi gerektiği düşünülmüştür. Buna göre araştırma sorularımız şu şekilde belirlenmiştir:

1. *İslam ekonomisi üretim ve tüketim açısından analiz edilebilir mi?*
2. *Türkiye'de ortaya çıkan çağdaş bir eser olması açısından Risale-i Nur tefsiri İslam ekonomisinin üretim ve tüketim ile ilgili temellerini ortaya koyabilmeye katkıda bulunabilmekte midir?*

Yukarıda belirtilen araştırma sorularına cevap aranırken öncelikle İslam ekonomi yönetimiyle ilgili sorunlar değerlendirilerek araştırma problemi yapılandırılmakta; modern ekonominin temelleri konuyla ilişkisi bağlamında değerlendirilmekte; din kültürü ile ekonomi arasındaki ilişkiler kuramsal ve kavramsal boyutlarıyla ele alınmakta; İslam hukuku ile ekonominin nasıl düzenlendiği üzerinde durulmakta; İslam ekonomi üretim ve tüketim ile ilgili temelleri değerlendirilmekte; ve en son İslam ekonomisinde üretim ve tüketim ile ilgili Risale-i Nur tefsirindeki hususlar çerçevesinde nasıl bir katkıda bulunulabildiği analiz edilerek araştırma soruları cevaplanmaya çalışılmaktadır.

Araştırma Problemi

Yukarıda belirtildiği gibi, araştırmamızda ekonomik davranışların üretim ve tüketim ile ilgili nedenlerinin olup olmadığı ve bunun İslami perspektiften idari ve bürokratik uygulamalarla, üretim ve tüketim ile ilgili analizlerle çözümlenmesinin olanaklı olup olmadığı araştırılmaktadır. Araştırmamızın hareket noktası da İslam toplumlarında daha çok batı felsefesinin ürünü olan sistem, yaklaşım ve politika paketleri ile kurumsal yapılanmalardan çoğunlukla sonuç alınamaması ve İslam ülkelerinin batılı merkez kapitalist ülkelere göre üretici olmaktan çok tüketici ve çevre toplulukları gibi görünmeleridir.

Bu konuda yapılan bazı araştırmalardan bahsedilirse; Müslümanların maddi olarak geri kalmışlıkları ve aralarında birliğin olmamasının, aslında onları arzuladıkları caddede ilerlemelerini sağlayabilecek olan Kuran'ın Dünya görüşü yani Kuran felsefesinden uzaklaşmış olmaları (Shittu 2014, 240), İslam ekonomistlerinin batı felsefesi ile ilgili eğitim süreçlerinden geçmesi, onların aynı gözlükle bakmalarına neden olduğundan dolayı, temel sorunun aslında eğitim sisteminde yattığı (Zaman 2012, 144), İslam ekonomisinin bir bilimsel disiplin olarak geliştirilmesinde ciddi krizlerin olduğunu gösteren kanıtların mevcut olduğu (Zaman 2012, 143), İslam ekonomisi çalışmalarının başarısız olmasının nedeninin modern ekonominin epistemolojik ve sosyo-tarihsel temellerini yani kökündeki meta-ilkeleri başarılı bir şekilde kapatamadan onları İslam'ın normatif pozisyonuna göre dönüştürememesi olduğu (Jha 2013, 171), İslam ekonomisi ile ilgili çalışmalarda stratejik vizyon eksikliği sorunu olduğu (Khan 2013) ve İslam'ın kendisine has karakteristiği olmasından dolayı modern ekonomi yaklaşımından ayrıştığı iddiası çerçevesinde yapılan bir araştırma sonucunda *“İslâm'ın bütünlüğü nazar-ı itibara alınmadan ve İslâm bütün boyutlarıyla hayata taşınmadan yapılan iktisat çalışmaları, “İslâm kapitalizmi” veya “faizsiz ve zekâtlı kapitalizm” olmaktan öteye geçemeyeceği”* (Çayıroğlu 2014), İslam ekonomisinin öz ve içerikten yoksun olduğunu ve İslam ekonomisi çalışmalarının da aslında farklılaştırılmış bir İslam kimliği oluşturma çabaları olduğu (Zaman 2012, 145) noktalarında pek çok analiz ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Müslüman toplumların geri kalmışlıklarının nedenleri üzerine daha pek çok analiz yapılmıştır. Ancak ekonomik sorunların çözümü için genelde çeşitli politika paketleri ile kurumsal yapılar üzerinde durulurken, İslam ekonomisinin çözüm sağlama kabiliyetinin göz ardı edilmesi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Çeşitli problem tanılarında da anlaşılacağı üzere, İslam toplumlarında veya Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelerdeki İslam ekonomisi çalışmalarıyla ilgili olarak pek çok sorun belirtilebilir. Burada yaptığımız problem tanımlaması ise, Müslümanların dünyevi kazanımlarını ahiret kazançlarına tercih edebilmelerinden dolayı, şekilsel olarak yapılacak İslam ekonomisi çalışmalarının istenilen ideal sonuçları verebilmekten uzak olduğudur. Bu nedenle de, sorun analizinin ancak kapitalist hegemonya ile toplumun iç değerlerine sirayet etmiş olan üretim ilişkilerindeki uygulamalar ile tüketim kalıpları ve alışkanlıkları olarak görülmektedir. Buna göre, İslam'ın gerektirdiği üretim ilişkileri ve tüketim alışkanlıkları elde edilmeden, gerçek anlamda İslam ekonomisinin tesis edilmesinin olanaklı olmayacağı şeklinde araştırma hipotezi geliştirilmiş ve analizler bu çerçevede yapılmıştır.

Din Kültürü ve Ekonomi

İhtiyaçlarla mevcut imkânlar arasında dengeli bir yaşamı tesis ve kontrol eden müesseselerin başta geleni muhakkak ki dindir. Din, israfı yasaklayarak insanı hakiki ve zaruri ihtiyaçlarının temini için meşru yollarda çalışmaya sevk eder. İslam'da din, yaşantının tüm örgüsünü kapsamakta olan kuşatıcı bir çerçevedir. İslamiyet, hayatın her bir yönünü ele aldığı zaman onu din ile birleştirir ve onu insanın kendi yaratıcısı ve ahiretiyle olan dini bağlantı çerçevesinde kalıba döker. Din, kişisel içgüdüleri genel toplumsal çıkarlar hesabına güçlendirerek sosyal problemleri çözümleme konusunda başrolü oynamaktadır (Efe 2017, 39).

Karl Marks kadar farklı olan Max Weber ve Robert Barro gibi ekonomistler, ekonomik organizasyon ile din arasında ilişki olduğuna işaret etmişlerdir. Weber, öncelikle Hıristiyanlık ile ilgiliyken, Barro ise bakış açısını İslam'ı da dâhil edecek şekilde genişletti. Hz. Muhammed'in ilk ekonomist olduğunu iddia eden Koehler'e göre O, dini çağrısını 20-30 yıllık ticari müteşebbislik hayatından sonra yaptı. Onun kişisel altyapısı ve iş dünyasındaki faaliyetleri iş ve piyasalara yaklaşımını etkilemiş ve bu zamanla İslam ekonomisine dönüşmüştür. Çin, Hint, Afrika ve Avrupa'ya bağlanan İslami ticaret askeri ve politik konulardan daha az dikkat çekmektedir. Hâlbuki Akdeniz antik zamanında, Dünyanın ilk gerçek anlamdaki küresel ticaret sistemine geçiş sürecinin, aslında ekonomist Hz. Muhammed'in ekonomik anlayışından geldiği iddia edilmektedir (Koehler 2011).

Kapitalizm ve bürokrasi ilişkisini dini perspektifle de ele alan sosyolog Max Weber'in "*The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*" isimli kitabında, dinin toplumlardaki ekonomik ilişkileri ve kapitalistleşme sürecini ciddi bir şekilde belirlediğinin altı çizilmekte ve doğu toplumları ile Avrupa örnekleri üzerinde farklı dinlerin toplumsal ve yönetsel gerçeklikleri nasıl etkileyebildiğinin ve kapitalizmin gelişim sürecinde dinin etkisindeki değişimlerin analizleri yapılmaktadır (Gundolf ve Filser 2013, 177). Dolayısıyla, kapitalizmin gelişim süreciyle ilişkili analizlerde din ve onun kısmen yansıması olan toplumsal üretim ve tüketim ile ilgili kültürü ve davranış kalıplarını dikkate almamak, araştırmanın eksikliğini gösterebilir.

Dolayısıyla, aslında dini yaklaşımların ekonomik hayatı ve dolayısıyla kapitalizmin yükselişinin kaynağını oluşturduğu bilinen bir yaklaşımdır. Ancak, kapitalizmin yükselmesinde 16.yy dini dönüşümlerin büyük katkısı olduğu kabul edilse de, kapitalizmin yükselme aşamasında da dini değerlerde gerileme olduğu söylenebilmektedir (Wilber 1974, 257). İslam ve Hristiyanlığın karşılaştırmalı olarak modern devlet ve demokratikleşme üzerindeki etkisini inceleyen Minkenberg ise (2007), modern demokrasinin köklerinin Hristiyanlığa dayandığını delillerle ortaya koymuştur. Protestan teologların görüşlerini inceleyen bir araştırmacı ise, modern Protestan teologların bir taraftan liberteryenleri eleştirirken diğer taraftan da gayri insani ve ruhsuz materyalizme karşı durduklarını ortaya koymuştur. Bu ikili kritiğin de, bireysel özgürlüklerle sosyal kurumların güçlerinin dengelenmesi gerektiğini ortaya koyduğu bunun da modern dinin özü olduğu savunulmuştur (Riis 1989).

Bir asır boyunca Marksizmi kökleştiren materyalist ve dünyaperest üretim ve tüketim felsefesi, önce ekonomik determinizm felsefesine dönüştü ve ardından da yerini kültürel determinizm felsefesine bıraktı (Steigerwald 2005, 71) Kültürel determinizm de bu kapsamdaki analizlerde dikkate alınması gereken önemli bir

hususdur. Çünkü, kültür aslında toplumsal üretim ve tüketim yaklaşımını yansıtan ve dini değer ve ritüellerden oldukça etkilenen bir sosyal değerdir. Kültürel determinizm, fakirliğin ve az gelişmişliğin toplumların kendi inanç, tavır ve alışkanlıklarına bağlı olarak içsel bir dinamiği olduğunu ortaya koyar. Tarihsel maddeci yaklaşımlarda, din ve kültür de dikkate alınmakta ancak nedensellikten ziyade daha çok araçsallık noktasındaki işlevsellikleri ön planda tutulmaktadır. Dolayısıyla, materyalist felsefede merkeze maddi ekonomik bölüşüm alındıktan sonra diğer her şey bölüşümü arttırmak için kullanılan araçlara dönüştürülmektedir.

Kapitalist kültür dini değerler ile manevi gerekliliklerin üstüne çıkmıştır. İnsanlar, üretim ilişkileri ile tüketim alışkanlıklarında hâkim olan kültürden etkilenmektedirler. Dindar üreticiler kredi almak zorunda kalmakta, işçisini sömürmeye çalışmakta ve insanlığa zarar veren mal veya hizmet üretimi süreçlerine katkıda bulunabilmektedirler. Bunun yanısıra, tüketim kalıpları da popüler kimselerin tercihleri, reklam, itibar, görenek belası ve suni ihtiyaçlar doğrultusunda biçimlenmekte ve insanlar sürekli kendilerini fakir hissetmektedirler.

Ailesinin temel ihtiyaçlarını giderebilmelerine rağmen, kapitalist kültürle bezenen görenek belası toplumda hâkim olduğundan, kredi almaya ve bazı tüketim alışkanlıklarını sürdürmeye insanlar kendilerini mecbur hissetmektedirler. Dinen israf sayılan pek çok uygulama ve davranış normal karşılanmakta kapitalist kültüre uyum zamanla artmaktadır. Bunlar arasında, farzlarını yapmaya çalışan dindar ailelerin de yer almış olması özellikle politik veya ekonomik olarak belirli bir toplumsal seviyedeki ailelerin de israf ve gösteriş kültürüne kapılmalarına yol açmıştır. Bu noktada dinin belirli ritüeller ve şekillere sıkıştırılarak din işleri, dünya işleri ayrıştırılmakta ve hem kapitalist hem de dindar profillerin Müslüman toplumlarda meydana geldiği görülmektedir. Bu durumlarda, İslam hukuku ve İslam ekonomisinin nasıl konumlandırılacağı ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

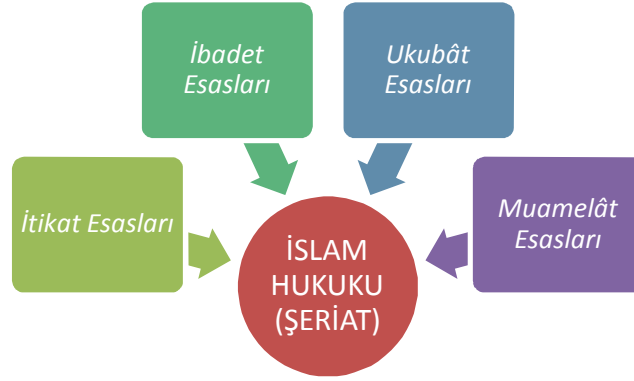
İslam Hukuku ve Ekonomi

Marsuki'ye (2009) göre ise din, Dünyadaki pek çok toplumda uygulanan en hükümler etik sistemlerden birisidir. Çağdaş Müslüman bilim adamlarına göre, İslam sürdürülebilir ekonomik kalkınma için kendisine has yaklaşımlara sahiptir (Marsuki 2009, 22). Dolayısıyla din, kültür, inanç ve kabuller toplumsal ve yönetsel düzenleri temelinde etkileyen ve üretim ve tüketim kalıpları noktasında dikkate alınması gereken en önemli parametrelerdir. Bu parametrelerin üretim ve tüketim ile ilgili boyutunda, insan davranışlarını nasıl etkilediği ve özellikle Müslüman Türk toplumu özelinde, İslami temel değerlerin etkileri üzerinde analizlerin yapılması gerekir. Çünkü dinin üretim ilişkileri ve tüketim alışkanlıkları üzerindeki etkisi, gerçek iman ile gerçekleşebilir. İdari tedbirler ve kurumsal düzenlemeler teşvik edici olabilir, ancak zorlayıcı ve sürdürülebilir bir şekilde toplumda birey tercihleri ve davranışlarında kalıcı olarak yansımaları çok zordur. Bu ancak içeriden iman ve kanaatle hayata geçirilebilir. Zaten İslam dini ve hukukunun ortaya koyduğu yaşam biçiminin ekonomik hayata yansımaları İslam ekonomisi denilmektedir.

Dinin koyduğu ilke ve prensipler insanın kendisine ait olan varlıklardan fedakârlık

yapmayı, başkasının yararına çalışmayı, karşılıksız vermeyi ve kendi egosunu tatmin etmekten kaçınmayı gerektirmektedir. Bunların üretim ilişkileri ve tüketim alışkanlıkları ile etkileri kaçınılmazdır. İnandığı gibi yaşamakla istenilen sonuçlar elde edilmediğinde, doğru şekilde inancının tesis edilmediği veya yaşadığı gibi inanmaya başlamasıyla, kapitalist bir toplumda Müslüman kapitalist profillerin yaygınlaşmasına neden olabilecektir.

Görünmeyene inanmak da, başlangıç ve sonuçları itibariyle üretim ve tüketim kalıplarına dayanmaktadır. İlk kabuller ile daha sonraki sonuçlarını hazmetmek, içselleştirmek ve gerektiğinde acı ve ıstırap çekmek pahasına da olsa sabrederek karşılayabilmenin maddi ölçütlerle ve tarihsel materyalizmle anlaşılması olanaklı değildir. Bu nedenle de özellikle Müslüman toplumlarda İslam'da Hukuk, ekonomi, üretim ve tüketim ilişkilerinin anlaşılması arz etmektedir.

Yukarıdaki Şekil 1'den de anlaşılacağı üzere, "Şeriat" diye adlandırılan İslam Hukuku temel olarak dört ana daldan oluşmaktadır. Bunlar şunlardır:

- ⊖ *İtikat Esasları*: İnanç ile ilgili hükümleri içerir.
- ⊖ *İbadet Esasları*: İbadet ile ilgili hükümleri içerir.
- ⊖ *Ukubât Esasları*: İslam Ceza Hukukunu içerir.
- ⊖ *Muamelât Esasları*: İnsanların birbirleri ile olan davranışlarını düzenleyen kural ve esaslar bütünüdür. Kısacası, sosyal hayat ile ilgili düzenlemelerden ibarettir.

İşte İslam ekonomisi veya iktisadı, özünde İslam hukukunun "Muamelat" gurubuna dâhil olan kural ve müesseseleri ifade etmektedir. Yani İslam Ekonomisi, İslam hukukunun iktisadi tarafı ile meşgul olan, özünde normatif, ama pozitif dayanak ve maslahatlara dayanan bir sosyal bilim dalı olan iktisat biliminin bir alt dalı olarak kabul edilmektedir. Buna göre, İslam'ın ekonomi alanındaki düzenlemeleri "İslam Ekonomisi" ni teşkil etmektedir. İslam hukukunun bir alt dalı olduğundan bazen "El-fikh-ul İktisat" diye de tabir edilmiştir.

Şekil 2. İslam Hukukunun Muamelat Kısımındaki İlke ve Esaslar

Kaynak: Araştırmacının kendi çalışmasıdır.

Aşağıda detaylı olarak inceleneceği gibi, Risale-i Nur çerçevesinden bakıldığında, doğruluk, faizden uzak durmak, haksızlık yapmamak, aldatmamak, çalışkan olmak, hayır işlemek, insanlığa faydalı olmak, her türlü zarara bilerek yol açmamak, zararlı madde ve faaliyetlerden uzak durmak, ahde vefa, güvenmek, tedbirli ve basiretli olmak, borç vermek, temizlik ve dayanışma gibi temel ilke ve esasların oluşturduğu “Muamelat” kısmı, esasında hem üretim ilişkilerini hem de tüketim kalıp ve alışkanlıklarını içermektedir. Üretim ilişkileri ve tüketim alışkanlıkları bu ilke ve esaslar çerçevesinde biçimlendirildiğinde, İslam ekonomisinin tesis edilebilmesi mümkün olabilir.

İslam Ekonomisi

İslam ekonomisi kapsamında değerlendirilebilecek çalışmalar, Gazali, İbn-i Haldun ve İbn-i Kayyim zamanına kadar gitmektedir. Diğer bir deyişle, daha iyi organize edilmiş ve çağdaş İslam ekonomisi paradigması, özellikle Müslüman ülkelerin koloni sonrası dönemde bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra 20. yy’ın ikinci döneminde ortaya çıkmıştır. İslam ekonomisi temel kaynaklarını Kuran, sünnet, icma, kıyas ve içtihat denilen beş ana kaynaktan almaktadır (Aström 2011).

Bir bağımsız disiplin olarak İslam ekonomisi, sistematik bir kaynak ve dayanağa ihtiyaç duyduğundan dolayı, kaçınılmaz olarak İslami teoloji ve hukukla bağlanmıştır. Her nasılsa İslam ekonomistleri ile İslam âlimleri arasındaki

düşünsel etkileşimde eksiklikler mevcuttur. İslam ekonomistleri finansman ve geniş ölçekli risk paylaşımına dayanan, katılımcı finansal sistem modelleri ile gelirken, İslam fıkıhçıları ise daha çok geleneksel araçların kullanımı veya İslam Hukukuna uygun olan türevlerle ilgilenmektedirler. Bu çabalar da, İslami finansmanın geleneksel statükoya yanaşmasına ve finansal aracılığın alternatif sistemlerinden uzaklaşmaya neden olmuştur. Ancak bu durum, İslam ekonomisinin yeni bir paradigma olarak gelişmesine katkıda bulunmamasına rağmen, süreç tersine çevrilebilir (Nienhaus 2013, 169).

İslam ekonomisinin, kişisel şüura bağlı bir değer merkezli disiplin olduğu iddia edilirken, bunun aynı zamanda pozitivist objektiflik ve değere karşı tarafsız bir iklimde, ekonomik teori ve politikaların yerleştirildiği düşünceleri de reddetmektedir. İslam ekonomisi, dini, etik değerlerin kaynağı olarak kabul ederek, etik ve dini yaklaşımları kendi teorik ve aynı zamanda politikasında birleştirmeyi hedeflemektedir. Ancak çağdaş İslam ekonomisi çalışmalarından çok azında, bu şekildeki bir yaklaşımla etik değerler ekonomik analizlere dâhil edilmektedir (Haneef & Furqani, 2009).

İslam ekonomisi, diğer iktisadi sistem ve kuramlardan farklı bir şekilde, dini değerlerle iç içe olan, kendine has bir karakteristiğinden dolayı, ilkeleri ve kurumları birey odaklı olup, bireylerin yaşadığı ortamdaki üretim ve tüketim kalıpları, psikolojik ve sosyolojik yapı ile yakından ilgilidir. Diğer bir deyişle İslam Ekonomisi; İslam'ın insanın maddi ve manevi yetenek, imkan, ihtiyaç ve hedeflerine birden hitap etmesinden dolayı, samimi bir şekilde kabrin öbür tarafına yönelerek, inanması gerektiği gibi inanan ve inandıklarının gereklerini samimi olarak yerine getirmeye çalışan insanların, toplumdaki oranına bağlı olarak ortaya çıkan davranış şekilleri ve yaşam biçimlerinin yansımasının teorik ifadesi olmaktadır. Bu nedenle, konunun daha iyi anlaşılması için, bilimsel olarak İslam ekonomisinin özellikle modern ekonomi, din, felsefe ve sosyoloji disiplinleri ile olan irtibatı, bu bilim dallarının İslam'ın ekonomik modeli olan müminin ekonomik davranışlarını nasıl etkilediğini ve İslam'ın iktisadi prensiplerinin bu temellere neden ve nasıl oturtulduğunu incelemekte büyük yarar vardır.

İslam, ekonomik gelişme ve refah için bir model insan portresi önermediği gibi, sadece en uygun insan modelini mahsul verecek ilkeleri koymakla yetinmiştir (Ansari 1994, 398). Evet, İslam'a göre insanın hayatındaki temel problem, yaradılışı ve dolayısıyla genetik kabiliyet ve duyguları ile ilgilidir. Çünkü bu problem, kişisel içgüdülerin birbirinden farklılık göstermelerinden dolayı, ihtiyaçların giderilmesinde insanın mutluluğunun çoğunlukla genel toplumsal çıkarlar ile çelişmesinden kaynaklanmaktadır. Çözüm yolu olan İslam dininden kasıt ise saf, katıksız olan tevhit dinidir ki, bu din, kişisel içgüdüler, bireysel ihtiyaçlar ile genel sosyal çıkarlar ve pratik sonuçlar arasında bir uyum sağlayabilmekte ve insanın kendisi ile bütün varlıkların barış içerisinde yaşamasının anahtarlarını vermektedir. İnsanın felsefi, psikolojik ve sosyolojik düşüncelerine göre şekillenen ve bütün hayatı örgüleyen sosyal düzenin bir parçası olması niteliğiyle İslam Ekonomisi de, bu düzenin genel çerçevesi ve yansıması olarak ortaya çıkmaktadır.

Bugün iktisadi açıdan kabul edilen şudur ki; toplumsal kalkınma, maddi ve manevi veçheleri ile sosyal, kültürel, ahlaki ve hukuki bünyede gelişmenin

iktisadi bir sonucu olabilir. Manevi ve ahlaki cephesi ile kültürel ve sosyal cephesi gelişmemiş bir cemiyetin, sırf iktisadi cephesini kalkındırmak mümkün değildir (Nakvi 1985, 27). Durum böyle olunca, ister istemez aslında birbiriyle barışık, birbirinin kaynağı ve dayanağı olan madde ve mana üzerine birlikte eğilmek, cemiyetin iktisadi bünyesi ile birlikte sosyal, kültürel ve ahlaki bünyesini incelemek gerekmektedir.

Refah toplumu olmak gayesi, dinin bünyesinden çıkan ahlaki ve manevi değerlerin kontrolüne mutlak anlamda muhtaç olduğu gibi, İslam'da refah toplumu, Dünya imtihanını, yani ahretini kaybetmemek amacıyla Allah rızası yolunda çalışmanın bir sonucu olarak ortaya çıkabilir. Çünkü, Allah yolunda çalışmak sadece klasik anlamdaki ibadet veya dua etmek ile sınırlandırılmadığı gibi, aslında gerçek iman sahibi bir Müslüman için neticesi itibariyle güzel olan her iş, her hareket ve uygulama ibadet ve dua anlamını taşır ve ortaya çıkan her sonuç da bir şükür, dua ve ibadet neticesi ve nedeni olarak görülür. Bu da iyi ahlakın en yüksek derecesidir. Dolayısıyla, iktisadi hayatta “*Homo Economicus*” modeli aşılanarak ve hiçbir ahlaki değeri olmaksızın, maksimum kar ve fayda peşinde koşturularak ahlak faktörü ihmal edildiği takdirde, itimatsızlık, merhametsizlik, hile ve yalan gibi mevhumlar, menfaat duygusuna yön veren esaslar olur ve bu ahlaki ve manevi zaafaların bir sonucu olarak, iktisadi yapının unsurları durumundaki sosyal dayanışma ve toplumsal emniyet ortadan kalkar. Ayrıca, ahlak ve dolayısıyla sosyal sorumluluklar ihmal edildiğinde, gelir dağılımındaki adalet de bozulmağa yüz tutar. Bu nedenlerden dolayı, ahlaki ve manevi değerlerin kaynağı olan din kavramını, toplumların iktisadi sorunlarına yön veren bir sosyal dayanışma ve istikrar unsuru olarak görmek gerekir.

Müslüman ülkelerde ciddi ekonomik krizlerin olması ve teorik olarak İslam ekonomisinin başarılı görünmemesinin temel sebebi üzerinde yapılan araştırmalarda, bunun asıl nedeninin, çoğu Müslüman ekonomistin, gerçek imana sahip olmamasından dolayı kapitalist batı toplumlarında üretilmiş ideolojileri çok sorgulamadan kabul etmelerinden kaynaklandığı ortaya konulmuştur (Zaman 2012). Bu nedenle de, İslam'ın inanç ve yaşayışının temel dinamikleri ve ilkelerinin yansımaları olan üretim ilişkileri ve tüketim alışkanlıkları ile ilgili alt yapısının analiz edilerek buna göre bir çözümlenme yapılması ihtiyaç olarak görülmektedir.

İslam Ekonomisinde Üretim ve Tüketim

Üretim, malın şekil, zaman veya mekân faydasının artırılması ya da faydalı hizmetlerde bulunmak demektir. Üretimin amacı, gereksinmelerin karşılanmasıdır. Gereksinme ise, karşılandıkları zaman insanlara lezzet ve neşe, karşılanmadıkları zaman ise elem ve keder veren his ve duygulara denir. Mal ve hizmetlerin, gereksinmelerin doğrudan doğruya karşılanması için kullanılmasına da tüketim denir.

İslam Hukukuna göre, her talep kendi arzını oluşturur. Yani, talep arza bağlı değil, arz talebe bağlıdır. Diğer bir deyişle üretim, ihtiyaca göre yapılır, talebi belirleyen de ihtiyaçlardır. Yoksa, suni ihtiyaçlar oluşturulmasıyla sırf üretim olsun diye kaynaklar israf edilmez. Diğer şekilde, eğer talep şu veya bu şekilde azalır, “deflasyon” denilen arzın talepten fazla olması olarak yorumlanan ekonomik sorun ortaya çıkar. 1929 Dünya ekonomik buhranı da arzın talebi oluşturacağı

düşüncesinden dolayı yapılan aşırı üretimin yol açtığı bir krizdi.

Tüketimin, gelir, üretim ve bölüşüm üzerinde kemiyet ve keyfiyet noktalarından etkileri olduğu bilinmektedir. “Faydasız ve zararlı malların tüketimine başvuran ve bütün mallara karşı bir alışkanlık kazanan kişi, zihnini ve düşüncesini sürekli olarak başka gayri meşru kazanç yolları bulmaya hasreder ve sonunda çeşitli hırsızlık-yolsuzluk şekilleri, suiistimaller, devlete ait veya özel malları yağmalamak herkesin başvurduğu yollar haline gelir. Bunun bir sonucu olarak, insan enerjisi ve üretkenlik yeteneği, hayatın ve zihnin mükemmelleşmesine giden yoldan sapmaya başlar ve sonuçta maddi ve manevi yoksulluğun karşılığı bireyleri ve toplumu kuşatarak, ölüme ve genel bir yoksulluğa doğru sürükler.” Üretim yönünü de belirleyen tüketim ve gelir konusundaki Talegani'nin (Talegani,s.186) bu değerlendirmesi, bütün toplumlar için geçerli olduğu gibi, aynı saikler insan enerjisini ve sanayi üretimini, yıkıcı ve öldürücü silahların üretimi için teknolojinin kullanılmasına ve dünya politikalarına da yön verebilen güçlü silah sanayilerinin kurulmasına da yönelir.

İslam, israfı yasaklayarak kaynak kıtlığına neden olan zararlı tüketimi yasaklamıştır. Öbür taraftan da halk, “*İnsan için yalnızca çalıştığı için karşılığı vardır*” gibi ayetlerle çalışmaya ve “*Rızkın onda dokuzu ticarettir*” gibi hadislerle de ticarete teşvik edilmiştir. Bunun yanı sıra, İslam prensiplerinde israf da yasak olduğuna göre, üretim, lüks ithalatın da azalmasıyla, kaynakların çok yönden motive edilmiş olduğu sistemli bir çalışma ile tam ve yerinde kullanılmasına ve dolayısıyla ekonomik olarak optimuma ulaşmaya neden olacaktır.

Kapitalizm, sınırsız miktar ve çeşitte tüketen bir tüketimi model alırken, Marksist sosyalizminin hedef aldığı sınırsız bolluk diye adlandırılan "komünizmin nihai safhası" da, tüketim toplumundan başka bir şey değildir. Bu olgu, batı maddeciliğinin tabii bir sonucudur. İslam ise, üretimin, gerçek ihtiyaçların yönlendirdiği piyasa ortamında yapılmasını öngörür. İslam Hukuku, bugünün tüketim yapısındaki tam materyalist etkiyi reddeder. İslam'ın tüketim yapısı, bugünkü insanın yapmacık, psikolojik etkilerden gelen aşırı isteklerini azaltmak, insanın bütün enerjisi ve imkânlarıyla sürekli dünya hayatının temini için didinmesini engellemek, böylece insan enerjisinin daha yararlı alanlara akmasını sağlamak amacını güder.

Mennan' a göre (Mennan,s.152) İslam'ın tüketim konusundaki emirleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Doğruluk ilkesi,
- Temizlik,
- İtidal,
- Bağış,
- Erdemlilik,
- İktisadilik,
- Tasarruf.

Genel olarak tüketime konu olan malları, insanın ihtiyaç ve isteklerine göre üç başlık altında toplanabilir;

- ✓ Zorunlu maddeler,
- ✓ Normal maddeler,
- ✓ Lüks maddeler.

İslam hukuku, insan ihtiyaçlarının karşılanması için lüks ve zararlı faaliyetler dışındaki ticareti esas tutmuştur. Aslında ticaret, üretim ve tüketim ile bölüşüm arasında bir vasıta olarak da görülebilir. Bu sebeple güçlü ticaret, gelişmiş ekonomilerin bir özelliği olup, toplumların ekonomik gelişme düzeyleri hakkında da bilgi verir. Hiç kimse bir ekonomide üretim ve tüketimin ticaret olmaksızın sağlanabileceğini ispatlayamaz. Çağımızda, bu konularda yapılan tartışmalar ve ileri sürülen görüşler, daha çok ticaretin tam liberal mi, yoksa devletin kontrolünde mi olması gerektiği üzerinde olmaktadır. İslam prensiplerine göre, devletin piyasada üretici ve dağıtıcı olarak değil, piyasa düzenleyici fonksiyonu ile üretim ve tüketimin İslam esaslarından uzaklaşması gibi ekstra durumlar ile konjoktürel dalgalanmaları önlemek ve piyasayı kendi dinamikleri üzerinde durması için yasal tedbirlerin alınması gerekmektedir.

İslami bir emir olarak zekatlar, genelde Ramazan ayı içerisinde en geç arife günü veriliyor. Ramazan günlerinde böylece ekonomi içerisinde Müslümanlar arasında ciddi miktarda servet eldeğiştirme yoluyla ekonomik bir akım göstermektedir. Sosyal açıdan düşük gelirli için çok sevindirici olduğu gibi, ekonomideki durgunluğu önleyici ve büyüme ve kalkınmayı destekleyici bir rol oynar.

Ayrıca, sadece Ramazan ayına has olmak üzere "Fitre sadakası" verilir. Fitreler, meblağ olarak zekattan çok düşük olmasına rağmen, fitre verenlerin sayısının çok olması, ekonomik ve sosyal açıdan fitre sadakasını çok önemli bir konuma getirmektedir. Düşük gelirli insanların ihtiyaçlarının karşılanması sosyal açıdan önemli olduğu gibi, toplam talepte küçümsenmeyecek bir canlanma sağlanarak üretim uyarılır ve piyasada olumlu bir canlılık sağlanmış olur. Böylece ekonomide hızlı bir kıpırdanma olur ve üretim-tüketim safhasında büyük bir canlılık başlar.(Armağan,s.174)

Tabii ki, ekonomik tesirleri yanında daha çok sosyal yönden sosyal dayanışma ve beraberlik damarlarına kuvvet verilir. Fakir-zengin, emekçi-kapitalci, ayrımı olmadan herkes birbirinden memnun bir vaziyette her yerde bayram yapılmış olur.

Kurban bayramında ise, şartları gerçekleşmiş kimselerin kurban kesmesiyle birlikte kurbanlık hayvan piyasasının birden canlanması, hayvan yetiştiricileri için olduğu gibi, aynı zamanda en önemli gıda olan etin, dar gelirli tarafından kısmen de olsa yeterince tüketilmesi, toplum sağlığı için de çok önemli bir olaydır. Ayrıca, bayram için herkesin alış veriş yaparak hazırlık yapması da, ekonomik faaliyetler açısından çok önemli olup, ekonomi üzerinde genişletici bir etki gösterir.

Bunun yanı sıra, bir tüketim alışkanlığı ve paylaşım olarak kurban etlerinin 2/3'ünden fazlasının dağıtılması, ikram edilmesi de sosyal açıdan dar gelirli kesimi sevindirmesi bir yana, sosyal bağların da güçlenmesine büyük ölçüde bir etki gösterir (Armağan, s.179). Kesilen kurbanların derileri de, deri ve kösele sanayine ucuz ve bol hammadde sağlaması ile, üretimi arttırıp ekonomik büyümeyi desteklemesi söz konusu olduğu gibi deri-kösele mamullerinin fiyatlarının da uygun düzeyde kalmasında bir sebep teşkil eder.

Ayrıca, kurbanları kesenler, sağlık kontrolü yapanlar gibi çalışan kimseler, sayı olarak büyük bir meblâğa ulaştığı için, bu ve benzeri işleri yapanlara bir gelir kaynağı olduğu gibi, bunların elde ettikleri gelirler de ekonomide canlandırıcı bir etki doğurur.

Risale-i Nur'da Üretim ve Tüketim Anlayışı

Daha önce değinildiği gibi İslam hukukunun muamelat kısmında üretim, çalışmak, paylaşmak ve yardımlaşmak gibi temel esaslar vardır. Tüketim ise, israf etmemek ve Allah'ın nimetlerinin gösterilerek şükürünün eda edilmesi niyetiyle ve ihtiyaçlar ölçüsünü aşmamak kaydıyla teşvik edilmektedir. Ancak özellikle belirtmek gerekir ki, gösteriş, riyakarlık ve prestij kazanmak gibi nefsanî saiklerle tüketimde bulunmak savurganlık olarak nitelendirilmiş ve "savurganlar şeytanların arkadaşları oldular" mealindeki Ayet ve benzeri hadislerle nehiy edilmiştir.

"Şükürün mikyası; kanaattır ve iktisaddir ve rızadır ve memnuniyettir. Şükürsüzlüğün mizanı; hırstır ve israftır, hürmetsizliktir, haram helâl demeyip rastgeleni yemektir. Evet hırs; şükürsüzlük olduğu gibi, hem sebeb-i mahrumiyettir, hem vasıta-i zilletir". (B. S. Nursi, Mektubat 2016, 366)

Risale-i Nur, iktisat etmeyi şükürün bir ölçüsü olarak görmekte bunun tersi olan israfı, hırsı ve kanaatsizliği de şükürsüzlüğün bir göstergesi olarak anlatmaktadır. İktisat buna göre, "nimete bir ihtiram" olarak ifade edilerek kainatın sahibinin ikramı olan tüm nimetlere, nimet olması ölçüsünde değer vermek gerektiğini, sadece ekonomik kıymeti veya kullanım değeri olarak değil bir iltifat ve ihsan olarak görmek gerektiğinden dolayı, her türlü maddi ve manevi nimeti gereği kadar ve doğru yerde kullanarak, ölçülü davranmayı ders vermektedir. Hırs, kanaatsizlik ve israf ise şükürsüzlüğü göstermektedir. Çünkü elindeki hiç veya az gördüğünden hırsa kapılır, mevcut imkânlarına bir değer vermediğinden onları takdir etmeden aşırıya kaçır. Bunlar da, ekonomik olarak hasarete uğramayı netice verir. Çünkü, hırs ile hareket edenler acele ile zengin olmayı veya çabucak istediklerini elde etmeyi düşündüklerinden dolayı, kaldıramayacakları kadar aşırı borçlanma veya taahhüde girerek altında ezilebilmektedirler. Hâlbuki, neticeye kanaatle birlikte, hatalarından ders çıkartarak çalışmasını arttırsa, büyük fazilet elde edebilecektir. Ancak, elde ettiklerini de yakınlarındaki ihtiyaç sahipleri ile paylaşabilmesi durumunda ise berekete mazhar olacağı ifade edilmektedir. İsfraf etmeyip hırs yapanların aynı zamanda sadaka ve zekât gibi vazifeleri de ihmal etmelerinden dolayı, hem zarar ve hem de bereketsizlik kendi hayatlarının maddi ve manevi olarak mutsuz ve neticesiz olmasına yol açar. Bu da, memleketin üretim kapasitesinin azalmasına ve israfı varan tüketim ile fakirleşmesine yol açacaktır. Bediüzzaman, kendi hayatında Isparta'da yaşadığı bir hususu şu şekilde anlatmaktadır:

"İktisadsızlık ve israfın dehşetli zararlarını geniş bir dairede müşahade ettim. Şöyle ki: Ben, dokuz sene evvel mübarek bir şehre geldim. Kış münasebetiyle o şehrin menabi-i servetini göremedim. -Allah rahmet etsin- oranın müftüsü birkaç defa bana dedi: "Ahalimiz fakirdir." Bu söz benim rikkatime dokundu. Beş altı sene sonraya kadar daima o şehir ahalisine acıyordum. Sekiz sene sonra yazın yine o şehre geldim. Bağlarına baktım. Merhum müftünün sözü hatırıma geldi. Fesühbanallah dedim, bu bağların mahsulâtı şehrin hacetinin pek fevkindedir. Bu şehir ahalisi pek çok zengin olmak lâzımgelir. Hayret ettim. Beni aldatmayan ve

hakikatların derkinde bir rehberim olan bir hatıra-i hakikatla anladım: İktisadsızlık ve israf yüzünden bereket kalkmış ki, o kadar menabi-i servetle beraber o merhum müftü "Ahalimiz fakirdir" diyordu". (B. S. Nursi, Lemalar 2016, 146).

Dinsizlik ve sefahetin etkisiyle tahkiki imanın sarsılmasıyla insanların bu zamanda medeniyetin fantazilerine kapılarak daha çok fakirleştiği ve dünya maişeti derdiyle sıkıntılı olduğu dikkate alınarak üretimden çok tüketmeye meyletmenin kamu maliyesi açısından da büyük sorunlar doğuracağına altı çizilmiştir.

“İktisadsızlık yüzünden müstehlikler çoğalır, müstahsiller azalır. Herkes gözünü hükûmet kapısına diker. O vakit hayat-ı içtimaiyenin medarı olan "san'at, ticaret, ziraat" tenakus eder. O millet de tedenni edip sukut eder, fakir düşer” (B. S. Nursi, Lemalar 2016, 145).

Risale-i Nur, rızkın Allah tarafından taahhüt edildiğini, ancak bu taahhüt edilen rızkın zarurî olan geçim ve yaşam için zorunlu temel ihtiyaçlardan ibaret olup, medeniyet fantazileriyle arttırılan suni ihtiyaçlar kapsamındakilerin taahhüt altında olmadığını savunmaktadır. Bunun için de, insanın nimet cihetinde yukarıdakilere değil kendisinden ekonomik olarak daha aşağıda olanlara, musibet yönünden ise yukarıdakilere bakarak şükretmesi, kendi izzetini, saadetini ve rahatını muhafaza edebilmesi için, dini bir gereklilik olarak ortaya konulmaktadır. Bunun için de şüpheli olan, haram bulaşma ihtimali yüksek olan işlere girilmemesi ve bu kaynaklardan istifade edilmesinin, ancak zaruret olması durumunda geçici olarak dini cevaz verilebileceği ifade edilmektedir. Bu da hem üretim ilişkilerini ve hem de tüketim alışkanlıklarını etkileyen bir husus olarak değerlendirilebilmektedir.

“Evet rızık ikidir: Biri hakikî rızıktır ki, onunla yaşayacak. Bu âyetin hükmü ile o rızık, taahhüd-ü Rabbanî altındadır. Beşerin sût-i ihtiyarı karışmazsa, o zarurî rızık her halde bulabilir. Ne dinini, ne namusunu, ne izzetini feda etmeğe mecbur olmaz. İkincisi: Rızık-ı mecazîdir ki, sût-i istimalât ile hacat-ı gayr-ı zaruriye hacat-ı zaruriye hükmüne geçip, görenek belasıyla tiryaki olup, terkedemiyor. İşte bu rızık, taahhüd-ü Rabbanî altında olmadığı için; bu rızık tahsil etmek, hususan bu zamanda çok pahalıdır. Başta izzetini feda edip zilleti kabul etmek, bazan alçak insanların ayaklarını öpmek kadar manen bir dilencilik vaziyetine düşmek, bazan hayat-ı ebediyesinin nuru olan mukaddesat-ı diniyesini feda etmek suretiyle o bereketsiz menhus malı alır. Hem bu fakr u zaruret zamanında, aç ve muhtaç olanların elemelerinden ehl-i vicdana rikkat-i cinsiye vasıtasıyla gelen teellüm; o gayr-ı meşru bir surette kazandığı para ile aldığı lezzeti, vicdanı varsa acılaştırıyor. Böyle acib bir zamanda, şüpheli mallarda, zaruret derecesinde iktifa etmek lâzımdır” (B. S. Nursi, Lemalar 2016, 142).

Üretkenlik ve insanlığa faydalı işler yapmak, kesinlikle Müslümanların en önemli hasletlerinden birisi olarak gösterilmektedir. Ancak kazanç kapısı olarak, devlet memurluğu ve yöneticilik gibi mesleklere meyletmenin, toplumsal ve ekonomik olarak olumsuz sonuçlar doğurmayacağı Osmanlı toplumsal ve ekonomik gerçekliklerinden hareketle söylenebilmektedir. Doğal, meşru ve canlı olan meslekler; sanat, ziraat ve ticaret olarak ifade edilirken, memurluk ve yöneticilik ise suni ve üretken olmayan olarak nitelendirilmektedir. Devlet kapısında geçimlik arayanların ve bu yolla servet biriktirerek zengin olma hevesinde

olanların, kamu kaynaklarını suistimal etmeleri olanaklı oluyor.

“Maîşet için tarîk-i tabîi ve meşru' ve zîhayat; san'attır, ziraattır, ticarettir. Gayr-ı tabîi ise, memuriyet ve her nev'iyle imarettir. Bence imareti, ne nam ile olursa olsun, medar-ı maîşet edenler bir nevi cerrar ve aceze ve seeledir. Fakat hilebaz kısmında... Bence memuriyete veya imarete giren, yalnız hamiyet ve hizmet için girmelidir. Yoksa yalnız maîşet ve menfaat için girse, bir nevi çingenelik eder. {*: Ey memurlar, Eski Said'in kırkbeş sene evvel söylediği bu sözünden gücenmeyiniz.} İşte memuriyet filcümüle ve askerlik bilcümüle bizde olduğu için, servetimizi israf eline verip neslimizi etrafa saçıp zayı' ettik”. (B. S. Nursi 1993, 39)

“İktisat Risalesi” isimli eserinde Bediüzzaman, İslam ekonomisinin temel ilkelerini yazmaktadır (B. S. Nursi, Lemalar 2016). İslam ekonomistlerinden tek farkı ise, modern iktisada dair her hangi bir referans ve yönetsel ilişki içerisinde bulunmadan, safi bir şekilde “*yişiniz, içiniz israf etmeyiniz*” Ayeti ile “*iktisat eden geçim derdini çekmez*” mealindeki Hadisin tefsiri yapılırken, bu ve benzer emir ve nehiylerin insan hayatına yansımalarının nasıl olacağına dair tahliller yapmasıdır. Kısacası, kâinatın yaratıcısının mesajının ne olduğu ve Müslümanların verilen nimetlerden yararlanma ölçüsünü anlayarak, Allah'ın razı olacağı şekilde nasıl davranması gerektiği ifade edilmektedir.

Risale-i Nur Külliyyatında, üretim ve tüketim ile ilgili meseleler doğrudan ele alınmamıştır. Ancak bazı kısımlarda uygun şekilde ilişkili ifadeler yer almaktadır. Ancak eserlerin genelinde, tüketim alışkanlığının bir israf olarak nitelendirildiği ve üretkenliğin, faydalı işler yapmanın ise bir erdem olarak zikredildiği söylenebilir. İslam dininin gösterdiği kanaat ve iktisat ile hareket etmenin soncunda geçimde bolluk ve bereket olacağı Hadislerle anlatılırken Bediüzzaman'ın kendi hayatında da çok az bir yiyeceklerle yaşayabildiği, kendi imkânları çerçevesinde hareket ederek muhtaç olmadığı ve bu şekilde borçlanmaya ve aşırıya kaçmadan iktisat ve kanaatin bereketiyle kolaylıkla yaşamanın mümkün olduğunu da ifade etmiştir. Meşru olmasına rağmen sadaka ve hediyeleri bile kabul etmeden yaşamasının gerekçelerini ise şu şekilde açıklamaktadır.

“Eski Said minnet almazdı. Minnetin altına girmektense, ölümü tercih ederdi. Çok zahmet ve meşakkat çektiği halde, kaidesini bozmadı. Eski Said'in senin bu biçare kardeşine irsiyet kalan şu hasleti ise, tezeühüd ve sun'î bir istiğna değil, belki dörtbeş ciddî esbaba istinad eder.

Birincisi: Ehl-i dalalet, ehl-i ilmi; ilmi vasita-i cerr etmekle ittiham ediyorlar. "İlmi ve dini kendilerine medar-ı maîşet yapıyorlar" deyip insafsızcasına onlara hücum ediyorlar. Bunları fiilen tekzib lâzımdır.

İkincisi: Neşr-i hak için Enbiyaya ittiba' etmekle mükellefiz. Kur'an-ı Hakîm'de, hakkı neşredenler: *إِن آجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ * إِنَّ آجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ* diyerek, insanlardan istiğna göstermişler. Sure-i Yâsin'de *مَنْ لَا يَسْتَلْكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ* bümlesi, mes'elemiz hakkında çok manidardır.

Üçüncüsü: Birinci Söz'de beyan edildiği gibi: Allah namına vermek, Allah namına almak lâzımdır. Halbuki ekseriya ya veren gafildir; kendi namına verir, zımnî bir minnet eder. Ya alan gafildir; Mün'im-i Hakikî'ye ait şükürü, senayı, zahirî esbaba verir, hata eder.

Dördüncüsü: Tevekkül, kanaat ve iktisad öyle bir hazine ve bir servettir ki, hiçbir şey ile değişilmez. İnsanlardan ahz-ı mal edip o tükenmez hazine ve defineleri kapatmak istemem. Rezzak-ı Zülcelal'e yüzbinler şükrediyorum ki, küçüklüğümünden beri beni minnet ve zillet altına girmeye mecbur etmemiş. Onun keremine istinaden, bakiyye-i ömrümü de o kaide ile geçirmesini rahmetinden niyaz ediyorum.

Beşincisi: Bir-iki senedir çok emareler ve tecrübelerle kat'î kanaatım oldu ki; halkların malını, hususan zenginlerin ve memurların hediyelerini almağa me'zun değilim. Bazıları bana dokunuyor.. belki dokunduruluyor, yedirilmiyor. Bazan bana zararlı bir surete çevriliyor. Demek gayrın malını almamağa manen bir emirdir ve almaktan bir nehiydir. Hem bende bir tevahhuş var; herkesi, her vakit kabul edemiyorum. Halkın hediyesini kabul etmek, onların hatırını sayıp istemediğim vakitte onları kabul etmek lâzım geliyor.. o da hoşuma gitmiyor. Hem tasannu' ve temelluktan beni kurtaran bir parça kuru ekmek yemek ve yüz yamalı bir libas giymek, bana daha hoş geliyor. Gayrın en a'lâ baklavasını yemek, en murassa' libasını giymek ve onların hatırını saymağa mecbur olmak, bana nâhoş geliyor.

Altıncısı ve istiğna sebebinin en mühimmi: Mezhebimizce en mu'teber olan İbn-i Hacer diyor ki: "Salahat niyetiyle sana verilen bir şeyi, sâlih olmazsan kabul etmek haramdır."

İşte şu zamanın insanları hırs ve tama' yüzünden küçük bir hediyesini pek pahalı satıyorlar. Benim gibi günahkâr bir bîçareyi, sâlih veya veli tasavvur ederek, sonra bir ekmek veriyorlar. Eğer hâşâ ben kendimi sâlih bilsem; o alâmet-i gururdur, salahatin ademine delildir. Eğer kendimi sâlih bilmezsem, o malı kabul etmek caiz değildir. Hem âhirete müteveccih a'male mukabil sadaka ve hediye almak, âhiretin bâki meyvelerini dünyada fâni bir surette yemek demektir" (B. S. Nursi, Mektubat 2016, 14).

Yukarıdaki ifadelerden de açıkça anlaşıldığı üzere, Bediuzzaman, dünyada tüketmeye dayalı bir anlayışa sahip değildir. Minnet altına girmenin zillet altına girmeyi netice vereceğini, Allah'ın verdiği meşru rızıkla kanaat ederek, çalışmayı kesmeden tembelliğe girmeden kendi izzeti ile yaşamanın bir İslam fazileti olarak anlatıldığı söylenebilir. Özellikle din hizmeti yapanların da ekonomik hayatın içerisine girmesi, fakir ve fukaraların hakkı olan sadaka ve zekatları alması, sadece ehl-i dalaletin, ehl-i dini, dini kendilerine geçim kaynağı yaptıkları noktasındaki ithamlarından sakınmak noktasından değil, aynı zamanda, tebliğ ve irşad yapanların peygamberlerin varisleri olmaları noktasında, "sizden bir karşılık istemeyenlere tabi olunuz" Ayetindeki emir ve "ücretleri veren ancak Allah'tır" ayeti de rehber tutularak maddi organizasyonlara girilmemesi gerektiği söylenebilir. Başta dine hizmet hareketi adı altında ortaya çıkan ancak aşırı tüketimle dünyevileşerek zamanla dine ve Müslümanlara zarar veren bir hareket hakine gelen FETÖ gibi dehşetli yapılanmaların tekrar yaşanmaması için, Bediuzzaman'ın işaret ettiği iktisat ve kanaat üzerine dini cemaatlerin kurgulanması gerekliliği aşikar bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Münhasıran din hizmeti işleriyle meşgul olmayanlar açısından da, temel hedef üretimi arttırmak, zengin olmak, en lüks mal ve hizmetlerden yararlanmak ve bu sayede mutlu olmaya çalışmak değil, yönünü ahirete çevirerek, dünya hayatını,

geçici olduğundan, nefis cihetinden değer vermemek, ancak ahireti kazanmaya vasıta olması noktasından ve Allah'ın isimlerinin tecelli ettiği yer olmasından dolayı değer vererek, hayır ve hasenatını arttırmaya gayret etmektir. Kısacası, özünde dünya hayatının merkeze alınması değil, araçsal olarak asıl olan ebedi hayat için nasıl kullanılması gerektiğine dair temel mesajları vermektedir. Bu şekildeki bir yaşamda üretim ilişkileri ve tüketim alışkanlıkları ise biriktirmek ve nefsi tatmin etmeye dayanan dünyaperest, maddeci ve kapitalist bir tarzda olamaz. İktisat risalesinden araştırma konumuz ile ilgili olarak aşağıdaki temel ilkeler çıkarılabilir:

1. *İktisat, nimetlerin bereketini arttırırken, israf, zillet gibi vahim neticeler doğurur.* Bu nedenle de görenek belası veya sefih medeniyetin fantazilerini elde etmek için kaynakların israf edilmesi, aşırı borçlanılması iktisatsızlığı ve kanaatsizliği netice vererek, toplumun fakirleşmesine ve dolayısıyla sosyolojik problemlerin meydana gelmesine yol açmaktadır. Fakirlikten dolayı devlet ve kamu kurumlarından yardım beklentisiyle sosyal devlet harcamalarının sürekli artması da bütçe üzerinde kaldırılamaz bir yük haline gelebilmektedir.
2. *İktisat ve kanaat Allah'ın hikmetine uygun davranmak iken israf insanı baştan çıkarır.* İsrâf, nimete karşı bir hürmetsizlik ve dolayısıyla hakiki nimet verici olan Allah'a yapılması gereken şükürün ortadan kalkmasına yol açtığından, nimetteki bereketi de ortadan kaldırmaktadır. Çünkü israf etmek, Allah'ın emrine karşı çıkmak, yani bir çeşit isyankarlıktır. Pişman olup tövbe edilmediği durumda dünya ve ahirette menfi neticeleri olmaktadır. İsrafa düşenler sürekli görelî ihtiyaçlarını ve fantazileri karşılamaya çalışarak ölçüyü ve nizamı bozabilmekte ve bu da aile kurumunu sarstığından sosyolojik olarak toplumsal sorunların da meydana gelmesine yol açabilmektedir.
3. *Zillet ve dilenciliğe sebep olmamak şartıyla, meşru olan alanda lezzet takip edilebilir.* Sürekli lezzetlerin takip edilmesi insanı hazcılığa ve nefisperestliğe sürükler. Bunun da sosyolojik olarak bazı sorunlara yol açtığı bilinen bir gerçektir. Ancak nimetleri verene şükürü arttırmak niyetiyle imkânları ölçüsünde meşru olan dairede lezzeti takip etmenin dini açıdan bir sakıncası olmadığı gibi, sevap cihetinde faydaları da vardır.
4. *Ruh bedene, kalp nefse ve akıl mideye hâkim olmak şartıyla ve şükürü arttırmak için lezzetli şeyler istenebilir.* Ekonomik olarak sürekli gelişmek, her türlü yeni lezzet kaynaklarının merkezinde bulunmak veya sınırsız arzuların tatmin edilmesine çalışmak, sadece bedensel değil aynı zamanda ruhsal ve sosyolojik boyutu olan sorunların meydana gelmesine yol açar. Örneğin yüksek gelir grubundaki insanların, sahip oldukları imkânlarla göz kamaştıracak şekilde israf içerisinde bulunma ve başkalarını kıskandıracak veya kendilerini kötü hissettirecek şekilde gösteriş ekonomisi içerisinde yarışmak toplumun birlik ve beraberlik ruhuna zarar verdiği gibi sosyal dayanışma ve yardımlaşma dinamiklerini de zedeler.
5. *İktisat etmeyen, zillete, manen dilenciliğe ve sefalete düşmeğe adaydır.* Bu durum toplumlarda, üreticilerden ziyade tüketicilerin artmasına neden olacağından, insanların devlet kapısına göz dikmesine neden olarak sürekli devlet harcamasının artması ve bu noktada tatminsizliğe yol açarak çalışma motivasyonunu bozucu bir etki doğurur.
6. *Haram maldan, mecburiyetle zaruret derecesini alabilir; fazlasını alamaz.* Bu da, faiz gibi haram kılınan kaynaklardan, ancak insan hayatını devam

ettirmesine engel olan özellikli durumların meydana gelmesi durumunda, bu tür yollara başvurulabileceğini, yoksa dünya hayatını kolaylaştırmak ve ya suiistimal sonucu içine düştüğü zorluklardan kurtarma amacıyla kullanılmayacağını ifade etmektedir.

7. *İktisat, izzet ve cömertliktir. Cimrilik ve zillet, israfçılar ve saçıp savuranların zahiri merdane keyfiyetlerinin içyüzüdür.* İktisatlı yaşayanlar geçim noktasında sıkıntı çekmezken, israf edenler gelirleri artsa bile sürekli harcama ve borçlanmalarını arttıracaklarından başkalarına muhtaç olma ve kendi bağımsızlığını yitirme durumuna sürüklenir.

8. *Pazarlık yapmak ekonomide güven ve doğruluğun korunması için gereklidir.* Pazarlık, sosyal bir ilişki olarak insanlar arasında bilgi alışverişi ve etkileşimi sağladığı gibi, piyasa fiyatının da oluşmasını sağlar.

9. *Hayırda ve ihsanda (fakat müstahak olanlara) israf olmadığı gibi, israfta da hiçbir hayır yoktur.* Hayır işlerine sürekli koşturmak piyasada talebi arttıracığı için, üretim ve istihdam ile birlikte vergi gelirlerinin de artmasına yol açar. Çünkü, hayır işleri toplumun yararına olan sosyal dayanışma ve birlikteliği güçlendiren faaliyetlerdir.

10. *İsraf, hırsı doğurur, hırs da kanaatsizliği, kanaatsizlik de çalışmaya şevki kırarak başarısızlığa sürükler.* İsrafın bir sonucu da hırsa kapılarak eldekine kanaat etmeden sürekli daha fazlasını aramakla meşgul edeceğinden, normal çalışmasıyla elde edebileceklerini yitirmesine ve zamanını doğru bir şekilde kullanamayarak, miskin bir hale sevk eder. Ulusların başarısının altında, kendi yapabilecekleri çalışmalarına yoğunlaşarak iş bölümü ve uzmanlaşmayla, yapabildikleri kadar çalışmayı sürdürebilmekte yatmaktadır.

11. *Helal rızık, iktidar ve ihtiyar ile ters orantılı olduğundan aczini ve za'fını bilenler için kanaat, iyi geçimin bir definesi ve hayatın rahatıdır.* Kısacık hayatta kaldıramayacağı yükün altına girmeye çalışarak hayatının lezzet ve rahatını kaçırmak, bir toplumda meydana gelebilecek en önemli sosyal sorunların kaynağını oluşturur.

Sonuç

Ekonomi, insan tercihlerine göre şekil almaktadır. Her tercih, insan yaşamını ve hayatının devam ettirilmesiyle ilişkili olduğundan dolayı, bir üretim ve tüketim ile ilgili davranış kalıplarına dayandırılabilir. Kuşkusuz, tüketici olarak hane halkının ve üretici olarak yatırımcıların, harcama alanları ve miktarları ile ilgili tercihleri ekonomideki sorunları ve çözümleri belirleyen davranışlarına göre makro ve mikro ekonomik değişkenleri etkilemektedir. Her dinde toplumsal yaşamla ilgili, diğer insanlar ve doğa ile olan ilişkileri düzenleyen hükümler az çok mevcut olup, bu ilkelerin yaşam felsefesini, üretim ilişkilerini ve tüketim alışkanlıklarını temelden etkilediği ve bireysel tercihlere yön verebildiği genel olarak kabul edilmektedir. Yapılan analizler sonucunda araştırma sorularımız şu şekilde cevaplanabilmektedir:

- *İslam ekonomisi üretim ve tüketimi boyutuyla analiz edilebilir mi?*

Modern ekonomide olduğu gibi İslam ekonomisi disiplininin de üretim ve tüketim ile ilgili tarafı vardır. Yapılan analizler sonucunda İslam ekonomisi disipliniyle ilgili sorunların üretim ve tüketim ile ilgili tarafı çözümlenmeden yeterli olamayacağı anlaşılmıştır. Zira üretim ve tüketim ekonominin temel parametrelerinden ve makro büyüklüklerin hesaplanmasında kullanılan

değerlerdendir. İslam dininin üretim ve tüketim kalıpları ve davranış şekillerini düzenleyen kendisine has ilkeleri olmasından dolayı İslam ekonomisi de üretim ve tüketim boyutlarıyla incelemeye konu edilebilmektedir.

- *Türkiye’de ortaya çıkan çağdaş bir eser olması açısından Risale-i Nur tefsiri İslam ekonomisinin üretim ve tüketim ile ilgili temellerine katkıda bulunabilmekte midir?*

Dindar insanların da “economicus” denilen ekonomik adam gibi iktisadi hayattaki tercihleri ve ekonomik davranışları değişebileceğinden dolayı üretim, tüketim ve yatırım ile ilgili seçimleri ve etkinlikleri de dini değer yargıları ve üretim ve tüketim ile ilgili yaklaşımına göre değişim gösterebilecektir. Ancak, İslam dini sadece şekilsel bir takım ritüeller ile tamamlanamamakta, tahkiki iman ile dünya hayatına geçici fakat ahireti kazanmaya olanak sağlayan önemli bir mekan olarak bakılması, ömür sermayesinin insanların ebedi hayatı öncelikli olmak üzere hayırlı işlerde kullanılması, mal biriktirme, ihtikar, haksızlık, adaletsizlik ve tembellik gibi davranış ve niteliklerle asla uyuşmadığından fedakarlık, ihtiyaç sahipleriyle paylaşma, kanaat, iktisat, çalışma ve faydalı eserler meydana getirmeyi de gerektirmektedir. İslam’ın en bariz niteliği, iman, hayat ve şeriatı bir bütün olarak fitratın içerisine yansıtmasıdır. Bunlar birbirini tamamlayan ve birbirilerini gerektiren entegre dinamikler olarak dizayn edilmiştir. Görünürde ibadetini yapan ancak tam bir kapitalist gibi merhametsiz, riyakar ve nefisperest olanlar dünyada cenneti yaşamaya çalıştığından ve en önemlisi gerçek imana sahip olamadıklarından dolayı kendilerine ve dine zarar vermektedirler. İslam ekonomisi kapsamındaki üretim ilişkileri ve tüketim alışkanlıkları da bunların yaptıklarıyla belirlenemez.

Risale-i Nur’da üretim ve tüketim ayrı bir risale olarak ele alınmamakta, tam tersine kaynağı insanın nefsi, egosu, menfaatleri ve endişelerine dayanan genel bir yaklaşım, tarz ve metot vurgusu yapılarak bunun insanın düşüncesi, eserleri, faaliyetleri ve ilişkilerini olumsuz olarak etkileyebileceğine vurgu yapılmaktadır. Sırat-ı müstakim olan ümmetin gittiği yoldan çıkarmayan, Kuran ile tarif edilen öze uygun düşen ve Allah’ın razı olduğu davranışları içerebilen ve Kuran’la barışık üretim ve tüketim ile ilgili olarak kabul edilmekte ve ona ilişilmemektedir.

Ekonomik hayatla ilgili düsturlar da, gene insanın kendisinin malik olmadığı, vücudu ve tüm varlığı ile bir mahlûk olduğu ve yaratıcının kendisinin uyması için koyduğu esaslara uymak, emir dairesinde hareket ederek Allah rızasına ulaşmak çerçevesinde ortaya konulmaktadır. Örneğin, “*Yiyiniz içiniz israf etmeyiniz*” bir ilahi emir olarak maddi, manevi, beşeri, mali ve fiziki tüm kaynakların kullanımında bir temel ilke olarak kabul edilmektedir. İktisat etmeyenlerin israf edecekleri, israf edenlerin kanaat etmeyecekleri ve hırsla girerek hasaret olan başarısızlık ve ümitsizliğe düşecekleri savunulmaktadır. Bu durum, bireyler için geçerli olduğu gibi toplumlar ve devletler için de geçerlidir. Özellikle fakir kimseler ve toplumların kendi kaynaklarını doğru kullanmayarak israf etmeleri ve sürekli borçlanmalarından dolayı muhtaç hale geldikleri ve bu nedenle de istikrarlı bir ekonomiye sahip olamadıkları savunulmaktadır. Dolayısıyla, “*ahiret cereyanında*” olan tahkiki iman sahibi Müslümanların Allah’ın kudret sıfatından gelen ve fitri şeriat olarak tabir edilen tabii kanunlarla hayatın nizamına uymak ile ve Allah’ın kelam sıfatından gelen ve emir ve iradesini gösteren dini esasları kabul ederek kendi nefesine uygulamakla, birincil öncelikli olarak ahiret hayatının

kazanılması temel olmakla birlikte, dünya hayatının da en iyi bir şekilde insan huzurunu esas alacak şekilde dengeli olarak elde edilebilmesi mümkündür. olmaktadır.

Fakirlik ile ilgili olarak da, Allah'ın yeterli rızkı vermesine rağmen “*Avrupa zalimleri ile Asya münafıkları ya çalar ya da gasp ederler*” denilmiştir. Dolayısıyla “*ehl-i Dünya*” olarak nitelendirdiği maddeciliği esas alan ve dinden uzaklaşan Avrupa zalimleri ile dini suiistimal eden, ancak gerçek anlamda iman etmemiş olan Asya münafıklarının, masum halkların haklarını ihlal etmeye ve kaynaklarına el koymaya, sömürgecilik ve politik oyunlarla haksız bir şekilde çalıştıkları, ancak bunlarla bilgisizlik, fakirlik ve ihtilafa düşmek gibi hastalıklardan, bilim ve sanatı elde etme, çalışma ve kardeşlik silahlarıyla kurtulmanın olanaklı olduğu ifade edilmektedir. Bu tarz mücadelenin de masumlar ve mazlumlara yardım hükmünde olacağından bir nevi ibadet sayılabileceği belirtilmektedir.

Bediuzzaman, salt anlamda insan düşüncesinin ürünü olan maddi felsefenin düsturlarını esas alan ve onunla yoğrulan insan düşüncesinin toplumsal huzursuzluklar ve çatışmalara neden olacağını, fakat Kuran'ın getirdiği hikmet ile yoğrulan insanın da, fazilet, erdem ve merhamet gibi değerleri sahipleneceğinden bahisle, nasıl toplumsal barış, güven ve huzur ortamının doğacağını Kuran ve Hadis ışığında ispatlamaya çalışmıştır. Kısacası, üretim ve tüketim ile ilgili kapitalist davranış biçimlerinden ders alan öğrencinin fiilleri toplumsal anlamda sürdürülebilir yararları sağlamaktan uzak iken, Kuran'dan ders alan öğrencisi de, sadece Dünyanın değil her iki hayatın saadetini esas aldığından, toplumsal olarak sürdürülebilir ekonomik yararın, gerçek mutluluğun, hayattaki saadetin, elemsiz sürurun ve kedersiz sevincin elde edilerek, kısa bir hayatta ebedi saadeti kazanma fırsatını elde etmektedir.

Sonuç olarak; ürettiği mal ve hizmetlerin toplum ve insanlık yararını gözetmesini ve tüketimlerinde de bedenine ve çevreye zarar vermeyen aynı zamanda başkalarının durumlarını da gözetken bir anlayışı hâkim kılmaya çalışan Müslümanların çoğunlukta olduğu bir toplulukta İslam ekonomisi tatbik edilebilir. Dindar siyasetçiler çıkacak düzenlemelerde kendi doğrularını tercih etmeye çalışacaklarından ve dindar bürokrat ve yöneticiler ise uygulamalarda manevi değerlerini gözeteceklerinden dolayı, doğrudan adına İslam ekonomisi veya İslam devleti konulmasa bile uygulamada İslam dininin hassasiyetleri görülebilecektir. Ancak, kamil imana sahip olmadığı ve aslında dünya içerisinde cennet hayatı yaşamak isteyen Müslümanların çoğunlukta olduğu bir toplumda, tercihler dünyevi kazanımların ençoklaştırılması için yapılacağından dolayı, ismi İslam ekonomisi veya İslam devleti olsa bile sonuç değişmeyebilecektir. Allah rızası da zoraki yapılan işlerde değil isteyerek gönül ile yapılan ve içerisinde gösteriş, riyakarlık ve dalkavukluk olmayan hal ve hareketlerde olduğu bilinen bir gerçektir. Görünürde dindar geçinen veya dindarlığı bazı şekilsel ritüellerden ibaret sanan, ancak mal ve mülk sahibi olmaya çalıştığına harama dikkat etmeyerek servet biriktirmeye çalışmak ve muhtaçlarla paylaşmamak durumunun İslami değerlerin veya İslam ekonomisinin başarısızlığı şeklinde gösterilmesi gerçekliği yansıtmamaktadır. Yoksa sadece “*homo economicus*” yerine “*homo Islamicus*” gelmiş gibi, aynı düzende içki içip faiz yiyen kapitalistler yerine namaz kılıp umreye giden kapitalistler geçmiş olmamalıdır.

Risale-i Nur tefsirinde de bu manada tahkiki iman denilen gerçek sağlam imanın elde edilmesi için gayret gösterilmesine önem verilmektedir. Bunun dışında, siyasi ve idari düzenlemeler, bürokratik uygulamalar veya kamu erki eliyle zoraki yapılan faaliyetlere çok değer verilmez. “İhlaslı bir zerre amel, batmanlarca halis olmayana müreccahtır” denilerek insanların kendi gönül rızasıyla yaptıkları bir zerre iyiliğin ihlasla yapılmayan binlerce kat fazla amelden daha hayırlı olduğu vurgusu yapılmaktadır. Bu nedenle de, İslam ekonomik sistemine sahip olmak isteyen siyasetçi, bürokrat veya yatırımcıların öncelikle İslami hükümleri kendi nefislerine uygulayarak, dünya muhabbetini kalplerinden çıkarmaları, en sevdikleri dünyevi varlıklarını muhtaçlarla paylaşmaları, takva, salih amel ve haramdan uzak durmakla gayri meşru şeylerden feragat etmeleri ve kendi nefislerinin hoşuna gitmese dahi Allah rızasını gözetecek şekilde iktisat ve kanaatle yaşamaya çalışmaları beklenebilir. Bu şekilde bir tablo göremeyenler de, bunları eleştirmekten ziyade kendi çapında “takva” denilen İslami yükümlülüklerini ne derecede yerine getirebildiklerini sorgulamalıdır. “tecessüs etmeyiniz, birbirinizi gıybet etmeyiniz” Ayetindeki nehy-i İlahi dikkate alınmalıdır. Dışarıdan bakıldığında şatafatlı görünen ancak gerçekte bilmediğimiz fedakarlıklarından ve gayretlerinden dolayı Allah’ın rızasına erişmiş olanlar olabilir. Yoksa, salt anlamda maddi önlemler, eleştiriler, politik ve bürokratik düzenlemeler veya söylemsel etik uygulamalarının Allah rızasına nazaran kıymeti yoktur.

Kaynakça

- ANSARİ, M.I. İslamic Perspectives on Sustainable Development. The American Journal of Islamic Studies, 1994: 394–402.
- ASTRÖM, Z. Hafsa Orhan. Paradigm Shift for Sustainable Development: The Contribution of Islamic Economics. Journal of Economic and Social Studies, 2011: 73-84.
- ÇAYIROĞLU, Yüksel. İslâm İktisadının karakteristik özellikleri. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 2014: 149-183.
- EFE, Ahmet. İslam Ekonomisi Perspektifiyle Bir Büyüme Modeli Çerçevesinde Üretim ve Sosyal Refah Fonksiyonu. Istanbul Journal of Economics - İstanbul İktisat Dergisi, 2017: 31-58.
- EFE, Ahmet. İslam Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Fiyatlandırma Sistemi. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 2017: 199 - 218.
- GUNDOLF, Katherine, ve Matthias Filser. Management Research and Religion: A Citation Analysis. Journal of Business Ethics, January 1., 2013: 177–185.
- HİLL, Lewis E. Cultural Determinism or Emergent Evolution: An Analysis of the Controversy Between Clarence Ayres and David Miller. Journal of Economic Issues, Vol. XXIII, No. 2, 1989: 465-471.
- JHA, Yusuf. Examining the Meta-Principles of Modern Economics and their Implications for Islamic Banking and Finance. Islamic Sciences, Vol. 11, 2013: 169-181.
- KHAN, M. Fahim. Theorizing Islamic Economics: Search for a Framework for Islamic Economic Analysis. Islamic Econ., Vol. 26 No. 1, 2013: 203-236.

- KOEHLER, Benedikt. The Economist Mohammed Ibn Abdullah (570 – 632). *Economic Affairs*, 2011: 109-114.
- MARSUKİ, Mohd Zuhdi. Religious Agendas Towards Sustainable Development: An Islamic Perspective. *Malaysian Journal of Science and Technology Studies*, 2009: 22-39.
- NAKVİ, N. H. *Ekonomi ve Ahlak. İnsan Yayınları, İstanbul:1985.*
- NİENHAUS, Volker. Method and Substance of Islamic Economics: Moving Where? *Islamic Economics*, 2013: 169-202.
- NURSI, Bediuzaman Said. *Münazarat. Envar Neşriyat, İstanbul:1993.*
- NURSI, Bediuzzaman Said. *Lemalar. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınevi, İstanbul:2016.*
- . *Mektubat. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınevi, İstanbul:2016.*
- . *Sözler. Envar Neşriyat, İstanbul:1960.*
- RİİS, Ole. The Role of Religion in Legitimizing the Modern Structuration of Society. *Acta Sociologia*, 1989: 137153.
- SHİTTU, Abdulazeez Balogun. The Qur'anic worldview: A springboard for cultural reform. *Intellectual Discourse*, 2014: 239-242.
- STEİGERWALD, David. Our New Cultural Determinizm. *Society*, January 1, 2005: 71-75.
- TABAKOĞLU, Ahmet. *İslam ve Ekonomik Hayat. Diyanet Yayınları. Ankara:1988*
- WİLBER, Charles K. The 'New' Economic History Re-examined: R. H. Tawney on the Origins of Capitalism. *American Journal of Economics & Sociology*, July 1, 1974: 249-258.
- ZAIM, Sabahaddin. *İslam-İnsan-Ekonomisi. Yeni Asya Yayınları. İstanbul:1992.*
- ZAMAN, Asad. Crisis in Islamic Economics: Diagnosis and Prescriptions. *Islamic Economics*, n., Vol. 25 No. 1, 2012: 143-166.